

ตามรอยมุสลิมฝั่งธนมองผ่านสถาปัตยกรรมและชุมชน 3 กะดี

ชาธิป สุวรรณทอง

จากคลองบางกอกใหญ่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาทางฝั่งขวาของป้อมวิไชยประสิทธิ์ ไปสิ้นสุดที่คลองมอญ ตรงข้ามปากคลองชักพระ ถือเป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำที่สำคัญในฝั่งธนบุรี มีศาสนสถานตั้งอยู่อย่างหนาแน่นทั้งสองฝั่ง ทั้งพุทธ คริสต์ และศาสนาอิสลาม แสดงถึงการก่อตั้งชุมชนต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ โครงการพิทักษ์มรดกสยาม โดยสยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ รายการศึกษาสัญจร “สามกะดี สามสมัยในธนบุรี” เพื่อศึกษาร่องรอยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่บางกอกใหญ่ โดยมองผ่าน "กะดี" หรือ "กุฎี" ซึ่งมาจากรากศัพท์ภาษาเปอร์เซียที่หมายถึง “โรงประชุมทำลัทธิพิธีฝ่ายศาสนาอิสลาม”

"คำว่า กะดี-กะฎี-กะฎิ ปัจจุบันเราจะใช้เรือนที่อยู่ของสงฆ์เป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ถูกใช้เรียกโรงประกอบพิธีกรรมศาสนาอิสลามด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะสถานที่โรงประกอบพิธีกรรมศาสนาอิสลามนิกายเจ้าเซ็น คำนี้หายไปเมื่อมี พ.ร.บ. มัสยิดอิสลามเกิดขึ้นมา ทำให้ชื่อที่ถูกเรียกว่ากะดีซึ่งเคยมีอยู่เป็นสิบแห่งถูกปรับไปโดยใช้คำว่ามัสยิดเข้ามาแทน วัฒนธรรมคำว่ากะดีจึงเกือบจะสูญไป" ธีรนนท์ ช่วงพิชิต นักวิชาการแห่งศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนธนบุรี ระบุ

การตามรอยประวัติศาสตร์ชุมชนอิสลามผ่าน "กะดี" เริ่มต้นที่ "มัสยิดต้นสน" (กุฎีใหญ่ หรือกุฎีบางกอกใหญ่) ตั้งอยู่ท้ายพระราชวังเดิม ริมคลองบางหลวงฝั่งเหนือ จากบันทึกทางประวัติศาสตร์ทำให้ทราบว่ากุฎีต้นสนและชุมชนที่อยู่โดยรอบนี้มีอายุกว่า 400 ปี หรือนับย้อนไปได้จนถึงสมัยอยุธยา โดยชาวมุสลิมในชุมชนนี้ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากพ่อค้ามุสลิมชาติต่างๆ ที่เดินทางติดต่อค้าขายกับอยุธยา เช่น เปอร์เซีย อาหรับ อินเดีย จาม เขมร จีน ฯลฯ ครั้นเมื่อกรุงศรีอยุธยาใกล้จะแตก มุสลิมในอยุธยาได้อพยพล่องแพตามลำน้ำเจ้าพระยามาตั้งถิ่นฐานสมทบกับมุสลิมที่อยู่เดิมในบริเวณนี้ โดยอีกส่วนหนึ่งแะตั้งถิ่นฐานอยู่ริมฝั่งน้ำบริเวณนนทบุรี บางอ้อ บางกอกน้อย ดังนั้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ นอกจากจะเรียกมุสลิมกลุ่มนี้ว่า “แขกมัวร์หรือแขกเทศ” แล้วยังพบมีการเรียกว่า “แขกแพ” อีกด้วย

ชนชาวมุสลิมในชุมชนนี้มีบรรพบุรุษจากหลายเชื้อชาติ แต่ที่สำคัญคือ ส่วนหนึ่งเป็นเชื้อสายของสุลต่านสุลัยมาน ซึ่งรับราชการในตำแหน่งสำคัญๆ นับเนื่องแต่สมัยกรุงธนบุรีสืบต่อจนกรุงรัตนโกสินทร์

เรียกได้ว่าเป็นการสืบเชื้อสายจากเปอร์เซีย อยุธยา ธนบุรี จนถึงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน

"มัสยิดต้นสนก่อตั้งตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย มีการค้นพบแผ่นหลุมศพโบราณที่พิสูจน์อายุย้อนไปถึงสมัยอยุธยา รวมถึงการศึกษาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเก่าแก่ จึงยืนยันได้ว่าเป็นมัสยิดที่เก่าแก่ที่สุดในกรุงเทพฯ มีการปรับเปลี่ยนตัวอาคารมาไม่ต่ำกว่า 3 ครั้ง มีการรื้อสร้างใหม่จนแทบจะไม่เห็นร่องรอยตัวอาคารดั้งเดิม ส่วนตัวอาคารที่เราเห็นอยู่ในปัจจุบันน่าจะสร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 หรือราวพ.ศ.2490"

ริมคลองบางหลวงไม่ไกลจากมัสยิดต้นสน เป็นที่ตั้งของ "มัสยิดบางหลวง" มัสยิดแห่งนี้เรียกได้ว่าเป็นมัสยิดทรงไทยแห่งเดียวในโลก และยังมีชื่อเรียกอีกชื่อว่า "กุฎีขาว" เนื่องมาจากการฉาบตัวอาคารมัสยิดด้วยปูนขาวนั่นเอง

ตามประวัติกล่าวว่า เมื่อครั้งพระนครศรีอยุธยาเสียแก่พม่าชุมชนชาวอิสลามที่เคยอาศัยจอดแพขายของอยู่ในย่านหัวแหลม หัวรอ และคลองตะเคียน นับร้อยครัวเรือนได้อพยพล่องแพหลบภัยล่องลงมาจอดพำนักอยู่ในย่านคลองบางหลวง ตั้งแต่บางกอกใหญ่ไปจนถึงวัดเวฬุราชิน เป็นเหตุให้มีการก่อสร้างมัสยิดต้นสนหรือมัสยิดบางกอกใหญ่

แต่เมื่ออิสลามศาสนิกชนมาอาศัยรวมกันอยู่มากขึ้น ทำให้มัสยิดเพียงแห่งเดียวไม่เพียงพอต่อการประกอบศาสนกิจ ทำให้ท่าน "โต๊ะหยี" และชาวแขกแพร่วมกันสร้างมัสยิดขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ณ ตำบลคลองบางหลวงฝั่งตะวันออก

ต่อมาเจ้าสัวฟุก สกุลฟุกพิณโย พ่อค้าชาวจีนซึ่งมาแต่งงานกับผู้หญิงมุสลิมในชุมชนนี้ ได้ทำการบูรณะตกแต่งมัสยิดแห่งนี้ใหม่ โดยภายในตกแต่งฝาผนังด้วยการฝังเครื่องถ้วยชาม ซึ่งจารึกด้วยถ้อยคำในการปฏิญาณตนของชาวมุสลิมไว้ในกำแพงผนัง ส่วนพื้นที่สำหรับแสดงธรรมคาหรือมีมบัรมีเป็นลักษณะซุ้มประตู บันลาลงรักปิดทองประดับกระจกสีเป็นลวดลายกนกแบบไทย โดยเจ้าสัวฟุกได้ใช้ซุ้มประตูวัดอนงค์ารามมาเป็นแบบ

"มัสยิดบางหลวงสร้างในราวปีพ.ศ.2325 ลงมา จากรูปทรงของอาคารเป็นแบบแผนที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยเห็นได้จากการมีหน้าบัน การใช้เสาสี่เหลี่ยมทึบตัน ซึ่งแม้ว่าจะแตกต่างจากคตินิยมการก่อสร้างอาคารศาสนสถานในอิสลามอาหรับที่นิยมการสร้างอาคารให้มียอดโดมแบบหัวหอม แต่จริงๆ แล้วบัญญัติศาสนาอิสลามไม่ได้กำหนดว่าอาคารมัสยิดต้องมีรูปทรงอย่างไร กำหนดแต่เพียงเรื่องของความสะอาด และหน้าที่ในการใช้สอยมากกว่า" อธิบาย

อีกหนึ่งในมัสยิดที่ยังคงคำว่า "กะดี" หรือ "กุฎี" คือ "กุฎีเจริญพาศน์" หรือชื่อเดิมว่า "กุฎีกลาง" หรือ "กุฎีล่าง" ตั้งอยู่ริมคลองบางหลวงหรือคลองบางกอกใหญ่ สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โดยพระยาจุฬาราชมนตรีที่ 2 แห่งรัตนโกสินทร์ (นามเดิม อากาหยี) เป็นศาสนสถานของมุสลิมนิกายชีอะห์ หรือ "แขกเจ้าเซ็น" ต่อมาเมื่อมีการสร้างสะพานเจริญพาศน์ ในสมัยรัชกาลที่ 6 จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็นทางการว่า กุฎีเจริญพาศน์ ตั้งอยู่ริมถนนอิสรภาพเชิงสะพานเจริญพาศน์ เขตบางกอกใหญ่ ใกล้สถาบันราชภัฏธนบุรี

มัสยิดแห่งนี้นับเป็นหนึ่งในสามในย่านคลองบางหลวงซึ่งเป็นชุมชนใหญ่ของมุสลิมชีอะฮ์ ที่ประกอบด้วยมัสยิด 3 แห่ง คือ มัสยิดดินฟิลาห์หรือกุฎีปลายนา มัสยิดมัจจิดธรรม และกุฎีเจริญพาศน์

กุฎีเจริญพาศน์ ใช้เป็นที่ประกอบศาสนกิจของชาวมุสลิม รวมถึงพิธีกรรมในเดือนมุฮัรรอหมหรือ “มะหะร่า” สืบเนื่องต่อมาจนปัจจุบัน ดังที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชวินิจฉัยไว้ว่า “คลเดือนเรียกมะหะร่าขึ้นสองค่ำแขกตั้งการ เจ้าเซ็นสิบวันวาร ประหารอกฟกฟูนัยน์” หรือพิธีเต็นเจ้าเซ็นซึ่งเป็นพิธีสำคัญของมุสลิมชีอะฮ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้เคยเสด็จพระราชดำเนินมาในพิธี เมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ.2496

มัสยิดต้นสน มัสยิดบางหลวง และกุฎีเจริญพาศน์ คือร่องรอยประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนมุสลิมในฝั่งธนบุรีตั้งแต่สมัยอยุธยา ธนบุรี จนถึงรัตนโกสินทร์ การเรียนรู้จากศาสนสถานและชุมชนเหล่านี้ทำให้เรามองเห็นเส้นทางการหลอมรวมวัฒนธรรมเปอร์เซียที่ผ่านมาจากศาสนาอิสลามก่อนจะหลอมรวมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยในปัจจุบัน

ที่มา : ชาธิป สุวรรณทอง. (16 กุมภาพันธ์ 2555). *ตามรอยมุสลิมฝั่งธนมองผ่านสถาปัตยกรรมและชุมชน 3 กะดี*. กรุงเทพฯ: กิจ, 1,8.